

העברית והארמית במרוצת הדורות

מאת פרופ' משה בר־אשר

כתובה. ויש זמנים שאין לדבר בהם על עקבות בלבד אלא על נוכחות מקיפה, מוכחת ומרשימה של הארמית בעברית. אפילו היום ממש אין שאלת הזיקה בין שתי הלשונות יורדת מסדר היום, כפי שניבט מדיון שהתפרסם כלפני שלושה חודשים בגיליון מס' 2 של החוברת המתקראת "לשון ומשפט"³. מקובל אבוא תחילה אל הַרְאִשִׁית של הַרְאִשִׁית. מקובל שהשירה המקראית הקדומה – זו הנתונה לנו למשל בברכת יעקב ובברכת משה, בשירת הים, בפרשת האזינו ובשירת דבורה – מוסרת את הקדומים שבטקסטים המקראיים שנכתבו במאה העשירית לפני הספירה ואולי אפילו מעט לפני⁴. בטקסטים האלה נשמרו כמה מקווי הלשון הקדומים של העברית בדקדוק ובאוצר המילים, כגון הסימות י' שבמילים אֶסְרִי, בְּנֵי שבפסוק "אֶסְרִי לגפן עירה, ולשרקה בְּנֵי אתנו" (בראשית מט:יא) ולא "אֶסֶר לגפן עירה

ה נושא שאני עוסק בו הוא אחד הפרקים החשובים והמרתקים בתולדות הלשון העברית, ככל שאנשים חושבים שענייני לשון עשויים להיות מרתקים. הכוונה למערכת הקשרים בין הלשון העברית והלשון הארמית לדיאלקטים השונים שלה, לאורך שלושת אלפי השנים ויותר שבהן שתי הלשונות מתועדות. לפני חמישים שנה עסק בנושא הזה בקצרה מורי פרופ' יחזקאל קוטשר תוך התמקדות בתקופות הקדומות,¹ ולפני עשרים וחמש שנה עסקתי אני בזה בפירוט יתר, תוך ברור הסוגיה הזאת בזמן החדש בלבד.² ויש מה להוסיף על שני הבירורים האלה גם בנתונים וגם בפשרם. בעיון הזה אביא כאן בקצרה כמה מהתוספות. כבר בראשית הדברים צריך לומר שאין לנו תקופה בתולדות העברית שאין רואים בה את עקבות המגע שלה עם הארמית, הן כְּלָשון מדוברת, הן כְּלָשון

הדברים מבוססים על הרצאת הבכורה כחבר חדש באקדמיה הלאומית הישראלית למדעים (א בטבת תשע"ה / 23 בדצמבר 2014). נוספו כאן מעט הערות וביבליוגרפיה.

(1) ראה יחזקאל קוטשר, העברית ובנות לווייתה, עמ' שה-שי.
 (2) ראה מ' בר־אשר, הארמית. וכן בסעיף "על הארמית בעשייה בלשון" (בר־אשר, פרקי עיון, §§34-37 בעמ' 113-116).
 (3) הד ממנו מובא להלן בסוף המאמר.
 (4) גם מי שטוען שלא כל השירה הקדומה באה מן המאה העשירית יודה שיש בה בכל אחד מהטקסטים האלה קווי קדמות לא מבוטלים, ובכללם זיקה לארמית הקדומה ומילים המשותפות להם ולארמית הקדומה.

פועל ארמי והלבישו לבוש עברי – יִתְנוּ (ולא יִתְנוּן כמתבקש בדקדוק הארמי).

הנה הדוגמה השנייה – אנו קוראים שם: "יִתְּנָה לְיִתְּד תְּשִׁלְחָנָה וְיִמְיָנָה לְהִלְמוֹת עֲמָלִים, וְהִלְמָה סִסְרָא מְחָקָה רֵאשׁוֹ וּמְחָצָה וְחִלְפָה רִקְתוֹ" (שם כו). כבר לפני שנים העמיד החוקר ויליאם פ' אולברייט על קיומם של שני פעלים נרדפים בפסוק הזה שמוצאם אחד: מְחָקָה וּמְחָצָה. מְחָצָה הוא פועל עברי ידוע.

מְחָקָה הוא החלופה השאולה מהארמית שנשתלבה בפסוק בלבוש עברי.⁵ כנגד מְחָץ בצד"י בעברית עשוי לבוא בארמית הקדומה מְחַק בקו"ף, בדומה למקבילה אַרְךְ לעומת אַרְקָא בפסוק הארמי שבספר ירמיה: "אַלְהִיָּא דִי שְׁמִיָּא וְאַרְקָא לָא עֲבָדוּ" (י:א). לימים נתממש העיצור הזה

בארמית כע"ו, כגון אַרְקָא בפסוקית "יֵאבְדוּ מֵאַרְקָא וּמִן תְּחֹת שְׁמִיָּא אֱלֹהִים" בפסוק הנזכר מספר ירמיה. הכתיב בקו"ף מוכר היטב מתעודות ארמיות קדומות וידוע גם מהארמית של תעודות יב ממצרים.⁶ מחברה של שירת דבורה, שביקש להרבות בתיאור ההכאה, הוסיף לשני הפעלים בעברית – הִלְמָה, מְחָצָה – גם את הפועל מְחָקָה ששאל מהארמית.⁷

ולשרקה בִּן אתנו", כנוהג וכמקובל בעברית המקראית הקלסית. והנה דוגמה מתחום אוצר המילים: בשירה הקדומה מצוי הכינוי הפיוטי שנתכנה בו היין: "יָדַם עֲנָבִים" (בראשית מט:יב) או "יָדַם עֲנָב" (דברים לב:יד), כנאמר שם בפסוקים "כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבָשׁוֹ וּבָדַם עֲנָבִים סוּתָה", "יָדַם עֲנָב תְּשִׁתָּה חֶמֶר".

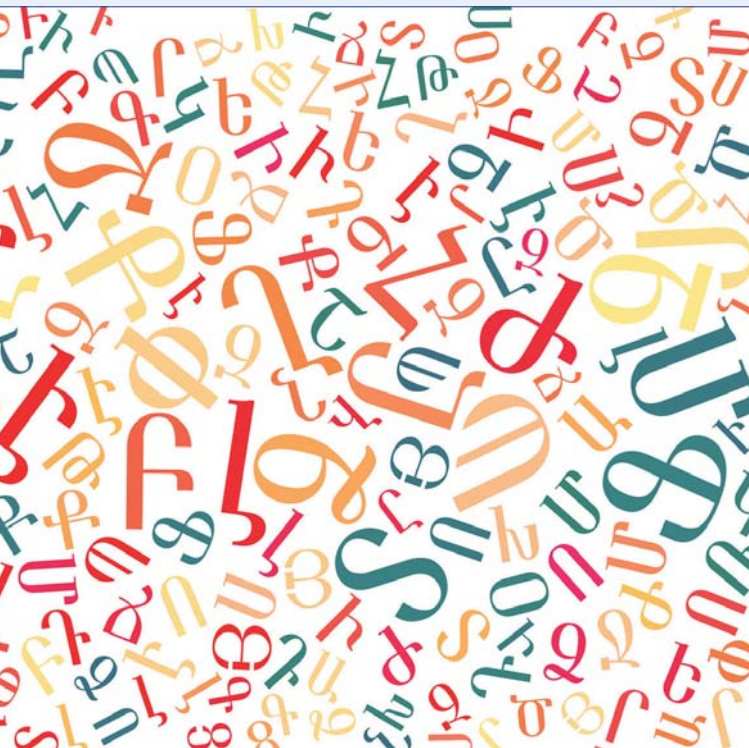
נוסף על קווי הקדמות מן העברית כדוגמות שהבאתי, יזכר קו בולט אחר בשירה הקדומה המתבטא בשתי

תופעות לשון: (א) מילים שנשאלו מהארמית הקדומה; (ב) מילים משותפות לעברית הקדומה ולארמית. ויש מי שרואה בשתי התופעות האלה שני פנים של עניין אחד. (א) לסוג הראשון, היינו מילים שנשאלו מהארמית, שייכים למשל שני הפעלים יִתְנוּ וּמְחָקָה בשירת

דבורה. הרי הדוגמות המפורשות: "שָׁם יִתְנוּ צְדָקוֹת ה' צְדָקוֹת פְּרִזּוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל" (שופטים ה:יא). הצורה יִתְנוּ גזורה מהשורש תנ"י בארמית, המקבילה העברית היא יִשְׁנוּ. בדומה לזוג שְׁלוֹשׁ/תְּלַת. בשני הזוגות האלה מצוי העיצור הביני-שני תי"ו חוככת [t], כעיצור הראשון במילה האנגלית three. עיצור זה התגלגל לעברית כש"י"ן ולארמית כתי"ו. מחברה של שירת דבורה שאל

(5) W. F. Albright, "The Earliest Forms of Hebrew Verse", The Journal of the Palestine Oriental Society, 2 ראה (1922) pp. 69–86. בהערה 2 בעמ' 80 הוא מעיר בפירוט על עניין מְחָצָה/מְחָקָה; לדעתו הפועל העברי מוצע כפירוש לפועל הארמי. (6) כגון עק בארמית של יב המקבילה של עץ בעברית בשורה 11 באיגרת יהודי יב אל בננה: "ומטלל עקן [זי] ארז" (האיגרת ידועה כתעודה מס' 30 בפרסום של A. F. Cawley, Aramaic Papyri of the Fifth Century B.C. Oxford 1923). פרסם את האיגרת הזאת בן-חיים (יב, עמ' 433–434) בליווי תרגום לעברית. תרגומה המילולי של המובאה הוא 'וגג עצם של ארז'. בן-חיים היטיב להציע לה תרגום ענייני: "הגג עצי ארז". (7) דעה אחרת הביע אולברייט, כנאמר בהערה 5 לעיל.

נעלם מלשון הבית הראשון, ושב והופיע טיפין טיפין, כאשר גברה השפעת הארמית הממלכתית על העברית. בספרי הבית השני לאחר המגע המוגבר של שבי ציון עם הארמית בבבל מתרבים היסודות הארמיים. וכך ניכר גם במגילות מדבר יהודה. מחמת קוצר היריעה

אני פוטר את עצמי מהדגמה.

מאוחר יותר בספרות התנאים בסמוך להיעלמותה של העברית כלשון דיבור היא כבר הייתה מאוימת על ידי הארמית, והזיקה אליה גוברת בכתיבה העברית, על כן אין לתמוה שהמילה תוֹתְבַת חדרה לעברית כנאמר במשנת שבת (ו ה): "שֵׁן תוֹתְבַת וְשֵׁן שְׁלֻזְהָב"⁸ ולא "שֵׁן תוֹשְׁבַת", כמתבקש בעברית. בימי האמוראים

◀ (ב) כאמור, לסוג השני שייכות מילים משותפות לעברית הקדומה ולארמית. למשל הפועל קָמָה שבשירת הים: "סוּס וְרָכְבוּ קָמָה בְּיָם" (שמות טו:ב) הוא מקבילו העברי של קָמָא בארמית שעניינו 'השליך', כגון התרגום המובא באונקלוס "קָמָא עֲלוּהִי" למילים "הִשְׁלִיךְ עָלָיו" (במדבר לה:כב).

אולי לא מיותר לציין שיש מי שחושבים שגם את היסודות האלה, המשותפים לעברית הקדומה ולארמית, שאלה העברית מהארמית. דעתי אינה כדעתם. נראית לי יותר דעתו של מורנו הגדול זאב בן-חיים, שמה שאין בו מתורת ההגה ומתורת הצורות של הארמית אינו שאלו בהכרח ממנה, אלא ביטוי לדמיון הרב בין שתי הלשונות בשחר ילדותן, שלא נתפוקק לגמרי בשחר תיעודן.

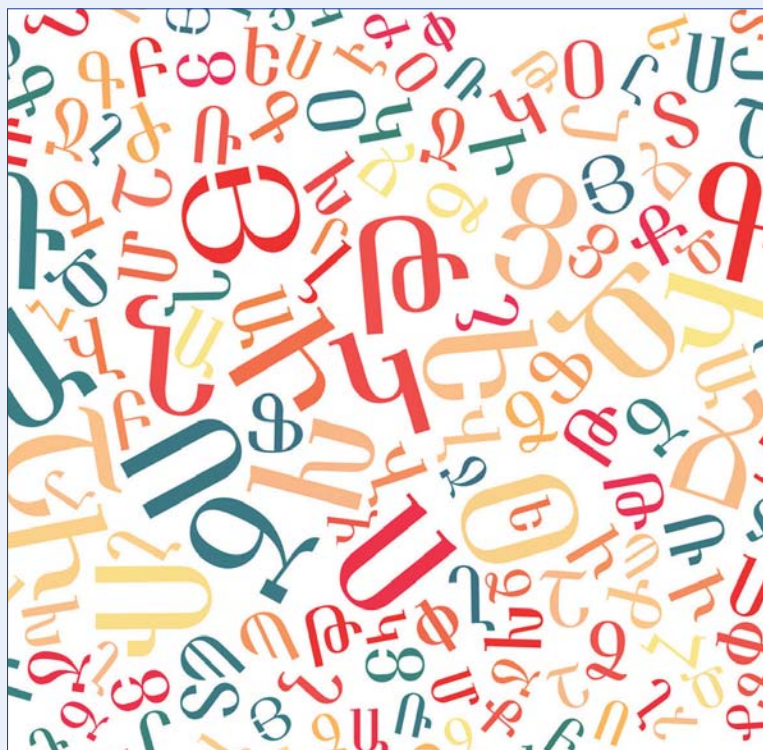
גם בתקופת הבית הראשון יש עדויות למגע בין הלשונות, והן הולכות ומתרבות לקראת סוף התקופה, סמוך לחורבן הבית. למשל בספר עמוס עולה הפועל הָעִיק, כנאמר שָׁם בפסוק "הֲנָה אֲנֹכִי מְעִיק תְּחִתֶּיכֶם כְּאֲשֶׁר תְּעִיק הָעִגְלָה הַמְּלֹאָה לָהּ עֶמִיר" (עמוס ב:יג). כותב הספר, איש המאה השמינית לפני הספירה, נקט את הפועל הארמי הָעִיק בצורתו העברית – הָעִיק – במקום הָעִיק של העברית. ובספר ירמיה, המשקף את התקופה שלאחר חורבן הבית בסמוך לו או במופלג אחריו, מורגשת היטב הנוכחות של הארמית, כגון הדגם פְּעֻלָּה להבעת הגוף השלישי של הנקבה של הרבים בזמן עבר האופייני לארמית של התקופה, כמשתקף למשל בהיגד "נִלְכְּדָה הַקְּרִיּוֹת וְהַמְּצָדוֹת נִתְפָּשָׁה" (ירמיה מח:מא) במקום "נִלְכְּדוּ הַקְּרִיּוֹת וְהַמְּצָדוֹת נִתְפָּשׂוּ", שהוא הדגם האופייני ללשון המקרא בימים ההם. אמת הדבר שהדגם פְּעֻלָּה נהג בעברית הקדומה מאוד, כפי שאנו מוצאים למשל בפסוק בברכת יעקב "בְּנוֹת צַעֲדָה עָלֵי שׁוֹר" (בראשית מט:כב) ולא "בְּנוֹת צַעֲדוּ". אך הוא

(8) המובאה היא על פי כתב יד קאופמן (A50 בספריית האקדמיה הלאומית בבודפשט, שהוא המובחר שבכתבי היד של המשנה העומדים היום לרשותנו). המילית שֵׁל מחוברת לתיבה התוכפת כשיטה הקבועה בכ"ז וכוהוג בכל כתבי היד הנאמנים של המשנה כפי שהראה ילון, מבוא, עמ' 26–28.

מקרא. למשל בפסוק "אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ תִכְסֹוּ עַל הַשָּׂה" (שמות יב:ד), משמעותו של הפועל תִכְסֹוּ ברורה – תִכְסֹוּ פירושו תִמְנֶנּוּ, כניבט היטב מתרגום אונקלוס (תִתְמַנֶּנּוּ) כמו בשם מִקְּסָה המופיע בפסוק הזה עצמו "בְּמִקְּסַת נִפְשׁוֹת" כלומר "במניין נפשות" (אונקלוס: בְּמִנְיֵן נִפְשָׁתָא). אבל במכילתא מובא היגד המבאר את הפסוק בדרך אחרת. וזה לשונו: "תכסו על השה". רבי יאשיה אומר לשון סורסי הוא זה, כאדם שאומר לחברו: 'כוס לי טלה זה' (מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דפסחא, פרשה ד),⁹ כלומר 'שחט לי טלה זה'. כוס היא צורת הציווי של הפועל נָכַס של הארמית, שהוראתו 'שָׁחַט'. הווה אומר: "תִכְסֹוּ עַל הַשָּׂה" – 'תשחטו את השה'.¹⁰

בימי הביניים יש כתיבה עברית שהגדירו חוקרים בצדק "לשון מעורבת עברית וארמית", לפי שנבללה בשפעי יסודות ארמיים בדקדוק ובאוצר המילים. הכותבים מתחילים משפט בעברית עוברים לארמית וחוזרים לעברית וכן הלאה.¹¹ לימים אנו פוגשים את העברית הזאת גם בכתיבתם של סופרים גדולים כמיכה יוסף ברדיצ'בסקי וכמה מבני דורו.¹² הנוכחות של הארמית בעברית ניכרת גם בשאלות ששאלו לשונות היהודים מספרות עם ישראל לחטיבותיה. יפה אמר וכתב אוריאל ווינרייך, חוקרה הדגול של לשון יידיש: "אנו כותבים בקיצור 'עברית' אך כוונתנו לאותה הרכבה קשת-הפרדה של עברית וארמית, שיהודי אשכנז הורגלו לקרוא כאחת 'לשון קודש'.¹³ דבר זה נכון לא רק באשר לרכיב העברי ביידיש אלא באשר לרכיב הזה בכל לשונות היהודים שנחקרו. הוא כולל מילים בעברית ובארמית. מן העברית באו ללשונות היהודים המילים והצירופים ◀

ולאחריהם העברית היא לשון כתיבה ולשון הפולחן בלבד, והיהודים בארץ ישראל ובבבל דוברים להגים, כלומר דיאלקטים, שונים של הארמית, וזו נותנת את אותותיה הרבים בכתיבה העברית. בשל הנוכחות המוגברת של הארמית בימים ההם

אין לתמוה שבעברית של התנאים ובעברית של האמוראים יש דרשות שאחוזות בלשון הזאת ממש, המכונה בפי חז"ל "לשון סורסי". לשון אחר: אנו מוצאים דרשות של מילים עבריות המוצגות כמילים ארמיות, והן מפקיעות את הפסוקים מפשוטו של

9 ראה הורוויץ ורביץ, מכילתא, עמ' 12.

10 עם זאת יש כתיבה עברית שאין הארמית נוכחת בה – מטבעות של ברכה (ראה בראש, מטבע, §§ 8–14, עמ' לא–לד).

11 ליפשיץ, לשאלות הלשון, עמ' 20, מדבר על "הלשון הרבנית" וכותב: "צורות ונטיות ארמיות משמשות כאן בערבוביה".

12 בספרי, פרקי עיון, עמ' 27 הבאתי אך שתי מובאות מכתבתו של ברדיצ'בסקי, כגון "אני משיב וארכובתי נקשן". נקשן בדקדוקי ארמי ולא נוקשות בדקדוק עברי.

13 ראה ווינרייך, העברית האשכנזית, עמ' 242, הערה 4.

הפועל הזה, וממנו נגזרו שידור, שדרן ותשדיר ודומיהן. מהארמית הובא הפועל נַחַת, עיבר את צורתו ונחת בעברית החדשה. הוא משמש כידוע בתחום התעופה: בזכותו אנו אומרים מטוס נוחת, נחיתה קלה, נחיתה אונס ומנחת, והוא משמש גם

בתחום הפסיכולוגיה, כגון תסביך נחיתות, ורווח בפינו שם התואר נַחֹת. למעשה, העברית כבר שאלה את הפועל הזה בימי המקרא. באחד הסיפורים על ארם בספר מלכים אנו קוראים: "הַשְּׂמֵר מֵעֵבֶר הַמְּקוֹם הַזֶּה, כִּי שָׁם אָרְכָם נַחְתִּים" (מלכים ב' ו:ט). יושם נא לב כי כאשר מדברים על ארמים נוקטים פועל בארמית. כידוע, כך עשו גם סופרים בתקופה החדשה: כאשר

◀ דַּמְיוֹן, רַבִּית, צְדָקָה, בְּעַל בֵּית, ומהארמית הגיעו אליהן המילים והביטויים נִיחָא, בַּר מַנְן, אֲרַחֲי פְרַחֲי,¹⁴ סִטְרָא אֲחֻרָא, נְטוּרֵי קַרְתָּא. כידוע, רבים מהיסודות האלה חזרו אל העברית שלנו בתיווכן של לשונות היהודים. במיוחד הגדילה את תרומתה לעברית החדשה בתחום הזה היידיש. ורבים מהם נהגים בפינו היום בהטעמת מלעיל כמו ביידיש, כגון מִילָא, אֲרַחֲי פְרַחֲי. והדברים ידועים גם למי שלא חקרו את לשוננו. אבוא עתה לומר דברים אחדים בקצירת האומר על הנוכחות של הארמית בעברית החדשה לרבדיה השונים. כבר הראו כמה חוקרים שבמאה התשע-עשרה הגדילו לעשות בחירי הסופרים בשימוש שעשו בארמית להבעת שיח של הדיוטות ופשוטי עם ולייצוג של דיבור וולגרי של נכרים. כמו ביקשו לומר שהארמית באה במקום יידיש ובמקום אוקראינית. העמיד על הנושא הזה ישראל ברטל.¹⁵ אסתפק בשתי דוגמות: משביקש מנדלי מוכר ספרים לתרגם את הברכה "גוט שבעס" של דוברי יידיש כתב "שבתא טבא", ויצר ביטוי שאיש לא השתמש בו לפניו. וכאשר דיבר על הקיזורקא, הלחמנייה המשובחת, יצר את הביטוי "לחמנית דמלכותא".¹⁶ ויש כיוצא בזה רבים.

הארמית מילאה גם תפקידים אחרים בהשבתה של העברית לחיים החדשים. היא הייתה ספקית גדולה של מילים וצירופים לאוצר המילים של העברית החדשה בשלבי התחיותה כְּלֶשׁוֹן דִּיבוּר וּכְלֶשׁוֹן חֲבֵרָה החדשה. מהארמית זרמו מילים להבעת צרכים מיוחדים, למשל משם הובאו הדחליל, הַדְּחִיל והדוושה. ומשם נשאל הפועל שְׁדַר, שהפריה את הלשון שלנו משחשו הדוברים והכותבים שהפועל העברי שְׁלַח אינו מספק את כל הצרכים של הזמן החדש. למשל לצורך מה שנשלח בגלי האתר נשאל

(14) ראה בר־אשר, הארמית, 16§, עמ' 17–19.

(15) ראה ברטל, הלא יהודים, עמ' 37 וההפניות בעמ' 139–140.

(16) ראה בר־אשר, פרקי עיון, עמ' 20.

ועוד דוגמה: דְּיֵשׁ העברית מציינת את הפעולה החקלאית, ובת הזוג דוּוּשָׁה הארמית מציינת בפנינו את פעולת הדיש ואת מקום הדיש של רוכבי על אופניים: השם דוּוּשָׁה והפועל לדוּוּשׁ. יצא והוציא של העברית משמשים אותנו כדי לציין הליכה והולכה החוצה, ונָפֵק הארמי משמש אצלנו בבניין פיעל – ניפק – לציון הוצאת בולים חדשים, מטבעות כסף ושטרות, וכן מניות ואיגרות חוב המוצעות למסחר בבורסה. ויש זוג אחר ובו מילה ארמית שהגיעה דרך היידיש בכתוב אחר: פְּלֶבָה וקלאפטעה, שהיא קְלֶבְתָּא הארמית. ליתר דיוק מדובר בְּשֻׁלְשָׁה ולא בכפלה, שכן על יד הזוג הזה עוד שימש בדור הקודם השם הערבי צ'לְבָה. זו ההגייה הכפרית של כלבה.¹⁷

לבד מהתפקיד שזה עתה דיברתי עליו יש לארמית תפקידים נוספים בעברית שלנו, אבל אין זה המקום לעמוד עליהם.¹⁸ עם זאת עליי לתקן את ניסוחי: אמרתי "יש לארמית תפקידים". צריך לנקוט לשון עבר ולומר היו לארמית תפקידים, אבל התהליכים האלה נבלמו זה עשרות בשנים. השאיבה מהארמית הייתה חלק בלתי נפרד מתהליכי השיבה של העברית לחיים מלאים כל זמן שהשואבים היו נטועים במקורות הקלסיים. משפסקה הידיעה של המקורות פסקה גם היניקה מהם, וכמעט כל מה שמשמש בעברית שלנו מהארמית שייך למה שהורישו הדורות הראשונים לתחיית הדיבור העברי ולשלבי ההתגבשות של העברית החדשה.¹⁹ וכבר יש חוגים המעדיפים בריחה מודעת מהארמית, לפי שלבם גס בה.

לצורך הבהרת העניין הזה אביא ציטטה אחת ונתון אחד.

הנה הציטטה: בנובלה "מסע באב" לאהרן מגד הוא כותב: "מה אומר לך, ייתי ולא איחמיניה..." ובאחזו בשפורת הטלפון, קצר רוח, היתה עולה בו בחילה ◀

דיברו על אנגלו־סקסים אמתיים או מדומים שילבו בדבריהם מילים מהאנגלית, כדרך שעשה עמוס עוז בקופסה שחורה.

לשון אחר: הארמית סיפקה לעברית שפעי מילים שיצרו דובלטות (קְפֻלוֹת בעברית), היינו זוגות של

מילים, אחת עברית ואחת ארמית. המילה העברית שימשה לצורך ההוראה הבסיסית, והמילה הארמית באה למלא צורך מיוחד, כגון הזוג קִיץ וקִיט. שתי המילים עניינן אחד מעיקרא: הן מציינות את עונת החום, אך בעברית שלנו קִיט מציינת את העונג של הקיץ. ולפי שעיקר שימושה הוא העונג, אפשר לומר ואומרים קִיט חורפי, ומהשם הזה נגזר השם קייטנה.

(17) לסוגיית הכפלות ראה שם, §§44–48, עמ' 46–50.

(18) ראה למשל את מה שנכתב שם, §§32–35, בעמ' 35–39 וכן §49, עמ' 50–51.

(19) לעניין זה ראה את מה שכתבתי שם ב-§§34–37, בעמ' 113–116.

◀ למשמע הביטוי הארמי; אותה בחילה קלה שחש בילדותו כשאביו היה מתבל את דבריו באמרי שפר, [כגון] 'לא מילתא זוטרתא היא'²⁰. אין זו בדיה ספרותית של מגד, יש ויש מי שבוחל במילים ובביטויים ארמיים. והנה הנתון: כיום כאשר מוצע מונח חדש שמקורו

בארמית בוועדה מוועדות האקדמיה ללשון העברית או בישיבת המליאה, הוא מוצא את קבורתו שם, לפי שמועלית הטענה שהמילה אינה שקופה לדובר העברית והיא לא תיקלט. למשל כאשר ביקשנו למצוא מונח עברי ל-*jet lag* הציע פרופ' שרגא אברמסון את המילה הארמית "תונבא"²¹ וחברי המוסד דחו אותה בתוקף, לפי שאינה

שקופה לדובר העברית היום. הועדפה על פניה יְעֻפְתָּ, שזכתה למילות חמות מאהרן מגד. גם דרכו של השם יְעֻפְתָּ²² לא צלחה, והרי הוא מהלך בעיקר בעברית של התשבצים. אכן אילו ביקשנו לשלב היום בעברית מילים ידועות שמקורן בארמית כמו מְהֻדָּקָה, בת הזוג של מְחֻזָּר, וכן כְּהוּט וְהוּטָה, המוכרות לכול מהצירופים "כתב רהוט", "קריאה רהוטה", בני הזוג של "כתב רץ ושוטף" ו"קריאה רצה ושוטפת" הדלת

הייתה נעולה בפניהן.

כנגד זה אני רוצה לחתום את דבריי בשני עניינים: א. בעברית של ימינו כותבים ודוברים בני הציבור החרדי והציבור הדתי עדיין יש בלשונם שימוש בארמית, ופעמים אפילו שימוש מרובה. בלא שאוכל לפרט את דבריי, אציין רק קו אחד: יש שם

מי שהארמית משמשת בפיהם ובכתיבתם במודע ולעתים גם מכוון קו מבדל מהעברית של החברה הכללית, הנה דוגמה אחת מני רבות: המודעה שהתפרסמה בחוצות ירושלים באלפי טפסים לקראת ג' באלול תשע"ד (אוגוסט 2014) לרגל מעמד האזכרה לרב עובדיה יוסף, כותרתה הייתה "אשכבתיה דמרן", ולא "מעמד זיכרון" ואפילו לא "אזכרה".

פגשתי את אחד ממנסחי המודעה ואמרתי לו: "מה ראיתם להשתמש בכותרת הזאת, אתה בטוח שכל תושבי ירושלים מבינים למה הכוונה?", ומינה ובה השיב לי: "זו הלשון המיוחדת אותנו מהכותבים בעיתון 'הארץ' וב'כל העיר'".

ב. אשר לציבור הכללי יצוין חוג אחד שבו מהלכים עדיין מילים וביטויים רבים מהארמית, אבל גם בקרב יש מי שנפשו קצה בהן. החוג הזה הוא

(20) ר' שם, עמ' 33-34.

(21) השם תונבא מוכר מהתלמוד הבבלי, כגון "תונבא הוא דנקיט לה" (עירובין סח ע"א, יומא פא ע"א). עניינו של השם הוא "חולשת הדעת ושיבושה", "קהות חושים". נראה שמן הבבלי נדד השם אל התרגום הארמי לספר איוב: "ומתונבא דנקיט לה מרחקא נפשיה מזונא" (לג 20) כתרגום של וְהֻמְתָּו חִיָּתוֹ לָחֶם. ויש לשם הזה צורה מקבילה בסורית (ראה מה שכתבו על השם יסטרוב וסוקולוף במילוניים). ספק בעיניי אם התיבה הארמית מכוונת למה שמביע הצירוף *jet lag*.

(22) המונחים "תונבא" ו"יעפת" נידונו בישיבה ר"ח של מליאת האקדמיה ביום ג' בטבת תשנ"ג / 27 בדצמבר 1992 (ראה זיכרונות האקדמיה ללשון העברית, כרך לח-לט-מ לשנים תשנ"א-תשנ"ב-תשנ"ג, עמ' 280-281).

- בר־אשר, מטבע = מ' בר־אשר, "מטבע שטבעו חכמים בברכה (עיון ראשון)", כנישתא ד (מחקרים על בית הכנסת ועולמו), תש"ע, עמ' כז-מט
- בר־אשר, פרקי עיון = מ' בר־אשר, פרקי עיון בעברית החדשה ובעשייה בה, ירושלים תשע"ב
- ברטל, הלא יהודים = י' ברטל, הלא־יהודים וחברתם בספרות עברית ויידיש במזרח אירופה בין השנים 1856–1914, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"א
- הורוויץ ורביץ, מכילתא = ח"ש האראוויטץ וי"א רבין (מהדירים), מכילתא דרבי ישמעאל עם חלופי גרסאות והערות, מהדורה שנייה, ירושלים תשל"ו וויינרייך, העברית האשכנזית = א' וויינרייך, "העברית האשכנזית והעברית שביידיש: בחינתן הגאוגרפית, לשוננו כד (תש"ך), עמ' 242–252, כב (תשכ"א), עמ' 57–80, 180–196
- ילון, מבוא = ח' ילון, מבוא לניקוד המשנה, ירושלים תשכ"ד
- יסטרוב, מילון = M. Jastrow, *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashim*, Vols. 1–II, New York 1950
- ליפשיץ, לשאלות הלשון = א"מ ליפשיץ, "לשאלות הלשון", שפתנו א (תרע"ז) עמ' 17–42 (מאמר זה של ליפשיץ שב וראה אור בספרו כתבים ב, ירושלים תש"ז–תשי"ז, עמ' לא–סג; הוא מובא כאן על פי כתבים).
- סוקולוף, מילון בבלי = M. Sokoloff, *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic of the Talmudic and Geonic Periods*, Ramat-Gan - Baltimore and London 2002
- קוטשר, העברית ובנות לווייתה = י' קוטשר, "השפה העברית ובנות לווייתה במשך הדורות", הדואר מ"ז (תשכ"ח), עמ' 507–509 (מובא על פי קוטשר, מחקרים, עמ' שה–שטו)
- קוטשר, מחקרים = י' קוטשר, מחקרים בעברית ובארמית, ירושלים תשל"ז

קהל המשפטנים. בחוברת "לשון ומשפט" גיליון 2 מחודש אוגוסט 2014 בעריכת עו"ד יוסף שטח מובאות שלוש רשימות שנכתבו בידי משפטנים. רשימה אחת מבקשת לעקור את השימוש ביסודות הארמיים מהכתיבה ומהדיון המשפטי, שכן לשון זו מכבידה על עורכי דין רבים שאינם מבינים את המילים האלה. שתי הרשימות האחרות רואות בהתנתקות מן הארמית רידוד של הלשון המשפטית. אחד מהם פרש רשימה של מילים וביטויים שליקט מלשונם של משפטנים יודעי לשון המקורות והביע חרדה שסילוקם מלשון המשפט יעשה לשון רזה. לשם הדיוק צריך לומר שלא כל המשפטנים מרבים בשימוש במילים הארמיות.

גמרו של הדבר, בכל הדורות הייתה הארמית בת לוויה לעברית, והיו ימים שהיא ירשה אותה בדיבור ובכתיבה. בעת התחדש הדיבור העברי נשענה לשוננו גם על בת הלוויה הזאת. וכדרכם של בני לוויה, יש שהמלווה דבק בהם לטובתו, ויש שהוא נוטשם לטוב ולמוטב.

רשימה ביבליוגרפית

- אולברייט, צורות קדומות = W. F. Albright, "The Earliest Forms of Hebrew Verse", *The Journal of the Palestine Oriental Society*, 2 (1922) pp. 69–86
- בן־חיים, יב = ז' בן־חיים, הערך יב, האנציקלופדיה המקראית, כרך ב, עמ' 425–439
- בר־אשר, הארמית = מ' בר־אשר, "מקומה של הארמית בעברית החדשה" בתוך הלשון העברית בהתפתחותה ובהתחדשותה – הרצאות לרגל מלאות מאה שנה לייסוד ועד הלשון העברית [שהתקיימו בשנת תש"ן באקדמיה הלאומית הישראלית למדעים] בעריכת יהושע בלאו, ירושלים תשנ"ו, עמ' 14–76 (נדפס מחדש בתוספת נספח בספרי, פרקי עיון בעברית החדשה ובעשייה בה, ירושלים תשע"ב, עמ' 3–55; מובא כאן על פי פרקי עיון)